

Світлана Ковальова

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри історії та теорії держави і права
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили
(Миколаїв, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0468-1539>
svetkovaleva0902@gmail.com

УДК 340.15(4:477)“13/16”

МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

АНОТАЦІЯ. Відмова від монополії марксистської методології, а отже, від диктату позитивістського праворозуміння, дає змогу переглянути деякі концепти, пов'язані з історією вітчизняного права. Сучасне трактування права як складного, багаторівневого соціокультурного феномену, що не може бути редукований до етатистської догми, дає можливість говорити про безперервну тривалість буття права в українському соціумі – українського права – незалежно від наявності/відсутності власної державності у той чи інший конкретний проміжок часу.

Метою статті є встановлення загальних рис та особливостей українського права другої половини XIV – першої половини XVII ст. і його місця та ролі у формуванні правової системи Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.

З позицій посткласичних підходів до праворозуміння онтологія права реалізується у правових нормах, в індивідуальній і суспільній правосвідомості та правовій культурі, у правовідносинах. Тож деякі модуси буття права не залежать від наявності у суспільства власної державності. Литовсько-руське право, що діяло у Великому князівстві Литовському, мало в основі руську/українську правову традицію. Основу правової системи Великого князівства Литовського становили правові норми, інститути та принципи, що сформувалися і функціонували у праві Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Руська/українська правосвідомість визначала напрями та характер розвитку права упродовж другої половини XIV – першої половини XVII ст., у створенні писаного права брали участь українські юристи та державні діячі. Упродовж XV–XVI ст. литовсько-руське право еволюціонувало від середньовічного до ранньомодерного; воно розвивалося у загальноєвропейському руслі, зазнаючи впливу римського права та європейського міського права (у варіанті магдебурзького права), вбираючи сформовані в добу Ренесансу та Реформації передові гуманістичні ідеї та цінності, однак зберігаючи при цьому руську/українську основу. Поштовхом для появи нових правових інститутів були нові соціальні, політичні, культурні реалії, які формувалися у державі зусиллями українського, литовського, білоруського народів; запозичені норми органічно впліталися у загальний правовий контент, не лише впливаючи

на правосвідомість українського суспільства, а й зазнаючи певної трансформації у правовідносинах, що розгорталися на українських теренах, під впливом правової психології українців.

Отже, право Великого князівства Литовського, сформоване на основі давньоруської (української і білоруської) правової спадщини, упродовж другої половини XIV – першої половини XVII ст. зазнавало закономірної еволюції, яка позначалася на правосвідомості, правовій культурі та правовідносинах. Це право є надбанням однаковою мірою українців, білорусів, литовців. Тож термін “українське право литовського (польсько-литовського) періоду” є коректним щодо правової реальності українських земель цієї доби.

Ключові слова: українське право литовсько-польського періоду; литовсько-руське право; історія українського права; праворозуміння; правосвідомість.

Створення сучасної концепції історії українського права – важливе завдання вітчизняної історико-правової науки. Його реалізація стала можливою насамперед завдяки відмові від монополії марксистської методології в історико-правовому пізнанні, а отже, і від “канонізації” позитивістського праворозуміння, згідно з яким право трактується виключно як продукт держави і немислиме поза межами державності. Натомість сучасне трактування права як складного, багаторівневого соціокультурного феномену, що не може бути редукований до етатистської догми, дає змогу говорити про безперервну тривалість буття права в українському соціумі незалежно від наявності/відсутності власної державності у той чи інший конкретний проміжок часу. У цьому контексті виправданим є звернення до вивчення характеру та особливостей права, що діяло на українських землях у так званій литовсько-польській період (друга половина XIV – перша половина XVII ст.), коли українське суспільство перебувало у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Вважаємо коректним застосування терміна “українське право доби Великого князівства Литовського та Речі Посполитої” у соціальному, психологічному, антропологічному, аксіологічному, а отже, і в історико-юридичному дискурсі.

Історіографія українського права другої половини XIV – першої половини XVII ст. має понад 200-літню традицію, однак лише у незалежній Україні розпочалося осмислення національної історії права як безперервного континууму та формулювання його цілісного концепту. Особливістю цього явища стало те, що перші авторські концепції історії українського права містилися у навчальній літературі. Упродовж 1990–2000-х років з’явилася низка підручників з історії держави і права України, у яких вітчизняні науковці (А. Рогожин, В. Кульчицький, П. Музиченко, П. Захарченко та інші вчені), продовжуючи традицію, закладену ще у 20–30-ті роки минулого століття Р. Лашенком, М. Чубатим,

Я. Падохом, А. Яковлівим та іншими українськими вченими-емігрантами, переконливо показували наступність правового розвитку в кожний із періодів буття вітчизняного права, хоча й оперували термінами “руське право”, “литовсько-руське право”, а не “українське”. З огляду на це новаторською є позиція П. Захарченка, який наполягає на терміні “українське право” і наголошує на відносній автономності права як цивілізаційного, соціального та культурно-історичного феномену, що розвивається за власними законами і періодизація якого не збігається з періодизацією історії держави¹. Аналогічне ставлення до проблеми висловлює І. Мацелюх². Тож нормативістський підхід до праворозуміння, а отже, й до історії розвитку українського права, втрачає свої монопольні позиції серед вітчизняних науковців. Водночас право, що діяло на українських землях у період другої половини XIV – першої половини XVII ст., зазнає своєрідної “репатріації”, тобто повертає своє місце у загальному процесі історії українського права як його невід’ємний етап та органічна частина.

Сучасна вітчизняна історична наука також трактує право вказаного періоду як українське. У працях істориків Н. Старченко³, Н. Яковенко⁴, Ю. Зазуляка⁵, Д. Ващука⁶, А. Блануци⁷ отримали певне висвітлення деякі правовідносини, окремі риси правової культури та правосвідомості української шляхти Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Наукові праці вказаних авторів базуються на широкому колі джерел – нормативно-правових і правозастосовних актів. Правова реальність розглядається ними переважно крізь призму соціально-психологічних і культурологічних проблем. У монографічній праці Т. Гошко з позицій правової антропології розглядаються уявлення українського міщанства про право та міський соціум, відображені у кодексах міського права другої половини XVI – початку XVII ст.⁸. Слід зауважити, що автори оперують терміном “руське право”, хоча територіально межі їхніх до-

¹ П Захарченко, *Історія українського права: навчальний посібник* (Освіта України 2019) 12-7.

² І Мацелюх, *Юридична відповідальність у церковному праві середньовічної України* (ТАЛКОМ 2018) 332.

³ Н Старченко, *Чесць, кров і риторика. Конфлікт у шляхетському середовищі Волині (друга половина XVI–XVII століття)* (Laugus 2016) 510; Н Старченко, “Звинувачення дружин у вбивстві чоловіків: жіноча жорстокість, чоловічі фобії чи матеріальний розрахунок родичів (Волинь останньої третини XVI ст. – першої половини XVII ст.)” (2017) 13-14 Соціум. Альманах соціальної історії 81-112.

⁴ Н Яковенко, *Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII століття* (Критика 2002) 416; Н Яковенко, *Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття* (Laugus 2012) 472.

⁵ Ю Зазуляк, “Ремесло суперарбітра. Шляхетські конфлікти та любовні замирення у Руському воеводстві початку XVI ст.” (2007) 7 Соціум. Альманах соціальної історії 43-57.

⁶ Д Ващук, *Абыхмо держали ихъ podle права ихъ земли (Населення Київщини і Волині і великокнязівська влада в XV–XVI ст.)* (Інститут історії України НАН України 2009) 320.

⁷ А Блануца, *Земельна політика Ягеллонів на українських теренах Великого князівства Литовського (1440–1572 рр.)* (Інститут історії України НАН України 2017) 423.

⁸ Т Гошко, *Звичай і права: Джерела, коментарі, дослідження, т 1: Антропологія міст і міського права на руських землях у XIV – першій половині XVII століття* (Критика 2019) 564.

сліджень охоплюють українські етнічні землі і практично не торкаються білоруських земель.

Незважаючи на безсумнівні досягнення сучасної української історичної та історико-правової науки, зазначимо, що доробок вказаних вище дослідників не вичерпує наукового потенціалу проблеми сутності українського права так званого литовсько-польського періоду його розвитку.

Метою дослідження є встановлення загальних рис та особливостей українського права другої половини XIV – першої половини XVII ст. та його місця і ролі у формуванні правової системи Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.

З точки зору посткласичної соціальної філософії, онтологія будь-якого соціального явища, інституту або процесу розгортається у трьох взаємопов'язаних і взаємодіючих площинах: у масовій поведінці, у семіотичній (знаковій) формі та у ментальному образі⁹. Розглядаючи право крізь призму такої концепції, можна дійти висновку, що його буття як соціального феномену реалізується у трьох вимірах: у правових нормах, у відображенні цих норм у правовій свідомості, у реалізації правових норм у правовідносинах. Неважко помітити, що визначені виміри корелюються із трьома класичними підходами до праворозуміння: нормативістським, природно-правовим і соціологічним. Отже, розглянемо докладніше кожний зі встановлених вимірів українського права другої половини XIV – першої половини XVII ст.

Інкорпорація північно-західних руських (білоруських) земель Литвою розпочалася ще у XIII ст., однак лише з приєднанням південно-західних (українських) земель колишньої Київської Русі утворилося Велике князівство Литовське, що, по суті, було Литовсько-Руською державою, у координатах якої відбувався подальший державницький і правовий розвиток трьох народів – литовців, білорусів та українців. О. Малиновський зазначав, що інтенсивне запозичення Литвою руських державотворчих і правотворчих традицій відбулося лише з інкорпорацією не білоруських, а українських земель, оскільки саме на їхніх теренах було сформовано ядро державного організму Русі¹⁰. Отже, в основу структури державного механізму Великого князівства Литовського було покладено руські/українські державницьку та правову традиції; функціонування та розвиток державних і правових інститутів Великого князівства Литовського відбувалися у напрямках, сформованих у попередні періоди розвитку руських/українських державності і права. Важливо наголосити, що цей розвиток

⁹ П Бергер и Т Лукман, *Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания* (Руткевич Е пер с англ, Медиум 1995) 323.

¹⁰ О Малиновський, *Стародавній державний лад східних слов'ян та його пізніші зміни. Нариси з історії права* (З друкарні Всеукраїнської Академії Наук 1929) 124.

здійснювався завдяки зусиллям усіх трьох народів, а отже, всі правові, державницькі, культурні надбання рівною мірою становлять історичну спадщину українців, литовців, білорусів. П. Музиченко визначав, що ‘на формування правової системи Великого князівства Литовського впливала західна традиція права, але визначальною в ньому завжди була східна традиція, яку репрезентувала багата правова спадщина Київської Русі’¹¹.

Право Великого князівства Литовського (литовсько-руське) у XIV – першій половині XV ст. мало переважно усний характер. Основним його джерелом були правові звичаї, що базувалися на українському нормативному контенті: литовська адміністрація, прагнучи заручитися лояльністю української та білоруської людності (вони становили близько 90 % населення всієї держави), декларувала дотримання споконвічних норм їхнього соціального, державного, правового, культурного, релігійного життя. Така практика була відображена у формулі “старини не рухаємо, новизни не впроваджуємо”.

Усний характер права та судочинства зумовив брак джерел, а отже, й можливості категоричних висновків щодо рис правосвідомості українського населення. Утім, зауважимо, що дотримання “старовини”, з одного боку, формувало консервативність права та правової свідомості того періоду, а з другого – сприяло міцному вкоріненню традиційних правових уявлень, що упродовж попередніх століть були сформовані в ментальності українського соціуму. Доказом може бути той факт, що властивий праву Великого князівства Литовського, як і середньовічному праву будь-якої іншої європейської середньовічної держави, партикуляризм було подолано принаймні на рівні міст, що отримали привілеї на магдебурзьке право. Норми німецького міського права, імплементовані у правовий простір українських міст-магдебургій, у реальних правовідносинах зазнавали істотної трансформації під впливом правосвідомості українського суспільства.

Із середини XV ст. активізувалася правотворча діяльність литовських великих князів (за монархом із цього періоду закріпився титул “господар”), що було викликано змінами у соціальних і державних реаліях: поступова ліквідація удільного устрою та посилення централізаторських тенденцій супроводжувалися поглибленням станового розшарування та консолідацією шляхетського стану за польським зразком. Нова реальність вимагала оновлення форм права – переходу від звичаїв до законодавства. Результатом став певний дуалізм джерел права, однак він не надавав праву колізійного характеру. Нормативні правові акти –

¹¹ Статути Великого князівства Литовського, т. I: Статут Великого князівства Литовського 1529 року (Ківалов С та Музиченко П та Паньков А ред, Юридична література 2002) 5.

обласні та земські привілеї, Судебник великого князя Казимира Ягайловича (далі – Судебник), виданий у 1468 р., – успішно співіснували з правовими звичаями. Цьому сприяло насамперед те, що в обласних привілеях закріплювалися норми, які мали давньоруське походження, тож вони не викликали відторгнення у правосвідомості населення Волині, Київщини, як і населення білоруських земель. Тому правові приписи порівняно легко інтеріоризувалися у правову психологію українського суспільства, а отже, і реалізовувалися у поведінці населення. Як підтвердження цього зазначимо, що до видання Статуту 1529 р. судді – від воєвод і старост, що здійснювали судочинство в регіональних судах, до Пани-Ради і великого князя – мотивували свої рішення, апелюючи до українського права: ‘<...> пана Федька в том правого найдучи, подлуг их (тобто сторін. – С. К.) права Вольнского’¹², ‘<...> приказуем тебе, аж бы еси слуг и людей его не судил <...> подлуг права вашего, што еси вам дал, всей земли Киевской’¹³.

Судебник являв собою інструкцію зі здійснення судочинства у новостворених доменіальних судах¹⁴. Його норми, які стосувалися кваліфікації крадіжок, покарання за майнові злочини, відшкодування збитків потерпілому від крадіжки, мають аналогію з відповідними нормами “Руської правди”, а також Київського, Волинського, Смоленського, Вітебського, Полоцького привілеїв. У статтях Судебника є прямі посилання на давність походження того чи іншого інституту: ‘<...> а просока по старому’ (ст. 2), ‘а коли бы кто коня, а любо клячу блудящою <...> ино оповедати околицы: не изнайдесть ли ся истець до трех дней, ино повести на королевский двор, по давному <...>’ (ст. 23) (курсив наш. – С. К.). Отже, Судебник закріплював правові норми та інститути, що мали давньоруське/українське походження.

Однак правотворчість у Великому князівстві Литовському в XV ст. не зводилася лише до тиражування вже існуючих, “одвічних” норм. Зміни в історичному та соціокультурному контексті сприяли подальшій еволюції права, причому вектор його розвитку збігався із загальноєвропейськими тенденціями. Насамперед це стосувалося рецепції римського права. Вона відбувалася як шляхом безпосередніх запозичень (переважно норм-принципів), так і опосередковано – через магдебурзьке, польське, римське канонічне право (переважно норм-правил). Інтенсивна рецепція римського права була типовою для держав католицької Європи XIV–XV ст. і стимулювалася утворенням нового університетського інтелектуального

¹² Литовская Метрика. Русская историческая библиотека, т XX, ч 1 (Издание Императорской Археологической Комиссии 1903) 706.

¹³ Акты, относящиеся к истории Западной России, т 1 (Типография II Отделения Собственной Е И В Канцелярии 1846) 76.

¹⁴ С Ковальова, Судебник великого князя Казимира Ягайловича (Вид-во ЧДУ імені Петра Могили 2009) 14-23.

консенсусу. Університетська освіта приваблювала і мешканців Великого князівства Литовського, які навчалася в університетах Кракова, Праги, Відня, Болоньї, Гайдельбергу та інших міст; з 1387 р. у Празькому Карловому університеті навіть функціонувала спеціальна Литовська колегія (*Collegium Lithuanicum*)¹⁵, яка призначалася для отримання освіти, зокрема, вихідців з українських земель. Тож збагачення існуючої у Великому князівстві Литовському системи права римськими правовими нормами та принципами було результатом свідомих зусиль правотворців.

Значний масив правових норм було імплементовано у право Велико-го князівства Литовського з польського права: загальноземські привілеї закріпили коло шляхетських прерогатив, які вже мала польська шляхта і які визначили напрям формування шляхетського стану як провідного у державі. Вибір саме польської моделі оформлення соціальної еліти був закономірним, оскільки з 40-х років XV ст. і аж до Люблінської унії 1569 р. Велике князівство Литовське та Польське королівство мали спільного монарха, який і був законодавцем в обох державах.

Розширення правового контенту завдяки нормам, що мали іноземне походження, не означало втрати правом Великого князівства Литовського наступності щодо руського/українського права. Наступність у праві означає не лише накопичення та зберігання правової інформації минулого і відтворення традиційних, звичних моделей соціальної поведінки, а й створення на їхній основі нових норм, здатних регулювати суспільні відносини в історично нових умовах. Використання для рецепції вже існуючих у польському, німецькому, римському праві норм, що довели свою ефективність у практичному регулюванні аналогічних правовідносин, було раціональним способом удосконалення системи права. На підтвердження наших слів зазначимо, що відома спеціалістка з антропології та психології М. Мід виділила три основних типи передачі культурного та інтелектуального досвіду між поколіннями: постфігуративний, властивий патріархальним соціумам (знання передаються дітям від дорослих), конфігуративний, характерний для періодів розвитку (і діти, і дорослі отримують знання переважно від своїх однолітків), префігуративний, що набув поширення у Новітній час (знання можуть передаватися дорослим і від дітей, які краще орієнтуються у світі нових технологій). Дослідниця вказала, що європейська цивілізація у періоді інтенсивного розвитку (а такими були XV і XVI ст. – доба Ренесансу. – С. К.) зверталася до форм конфігуративного навчання в інших, зокрема й колег із навчання та праці¹⁶. Тобто рецепція іноземних за походженням норм не

¹⁵ Р Плечкайтис, 'Зарождение философского образования в Великом княжестве Литовском' [2004] 2(9) Топос 110.

¹⁶ М Mead, *Continuities in Cultural Evolution* (2nd printing, Transactions Publishers 2012) 251.

приводила до розриву наступності у праві, а лише сприяла його розвитку. І. Честнов слушно зауважив, що, врешті-решт, остаточний вибір правової норми як регулятора поведінки залежить від широких народних мас, які або приймають її та включають у контекст правової культури, або відкидають¹⁷. Українське населення реалізувало в поведінці закріплені в обласних та земських привілеях, Судебнику правові норми, тим самим визнаючи їхню легітимність. Тож писане право Великого князівства Литовського не входило у протиріччя з правосвідомістю українського суспільства, відтак сприймалося ним як природне продовження раніше існуючого права.

З другої третини XVI ст. під впливом нових політичних, соціальних, економічних реалій у державі відбуваються масштабні кодифікаційні роботи, наслідком яких стали три Статути Великого князівства Литовського, що з'явилися, відповідно, у 1529, 1566 і 1588 рр. Із їх виданням нормативний правовий акт стає основною формою права.

В історіографії для позначення вказаних кодексів закріпилася назва “Литовські Статути”, але П. Музиченко слушно зауважив, що така назва не відображає сутності пам'яток, тоді як назва “Статути Великого князівства Литовського” підкреслює, що вони є надбанням усіх трьох народів, які становили переважну більшість населення князівства¹⁸. Учений підкреслив, що просвітництво і культура українського і білоруського народів не могли не вплинути на загальний хід кодифікаційних робіт¹⁹. У створенні кодексів у свій час брали участь провідні знавці права того часу, зокрема: “доктори права” А. Ротундус, П. Роїзій (Педро Руїс де Морос), державні діячі М. Радзивілл, О. Волович, Л. Сапега. За юридичною технікою Статути були однією з вершин кодифікаційного мистецтва XVI ст. у масштабах всієї Європи. Всі три кодекси продовжували закладені у попередні два століття традиції і містили значний масив норм, що мали давньоруське/українське походження. Другий Статут отримав неофіційну назву “Волинський”, оскільки, по-перше, на його прийнятті особливо наполягала волинська шляхта, а по-друге, він продовжував свою дію на українських землях навіть після укладення у 1569 р. Люблінської унії, за умовами якої українські землі, хоча і перейшли до складу Польської Корони, але зберігали раніше існуюче право²⁰. Відтак дія права, що було сформоване у Великому князівстві Литовському, було чинним на українських землях аж до початку Визвольної війни під проводом Б. Хмельни-

¹⁷ И Честнов, *Постклассическая теория права* (Алеф-Пресс 2012) 227.

¹⁸ П Музиченко, *Історія держави і права України: навчальний посібник* (Знання 1999) 218.

¹⁹ Статути Великого князівства Литовського, т I: Статут Великого князівства Литовського 1529 року (н 11) 5.

²⁰ *Статути Великого князівства Литовського, т II: Статут Великого князівства Литовського 1566 року* (Ківалов С та Музиченко П та Паньков А ред, Юридична література 2002) 560.

цького. Упродовж XVI – першої половини XVII ст. в українському праві відбулися якісні зміни. Воно набуло виразних рис системності, чіткішим став поділ права на публічне і приватне, регулювання охопило нові сфери соціального життя, удосконалилися методи правового регулювання, було засвоєно низку принципово нових інститутів права (наприклад, сервітути, звільнення від юридичної відповідальності, необхідної оборони) та концептів (суверенітет господаря, презумпція невинуватості, одноособової відповідальності за вчинення злочину). Унаслідок проведеної у 1564–1566 рр. судової реформи виникла нова система судочинства, виокремлення судової гілки поклато початок процесу формування поділу влад. Такі новації означали прорив права Великого князівства Литовського, а отже, й українського права, із середньовічного до ранньомодерного. Однак, незважаючи на зміни, право зберігало наступність із попередніми періодами, зберігаючи свої давньоруські/українські засади. Так, Статути санкціонували деякі правові звичаї (наприклад, існування копних судів), чий виток були вкорінені ще у часи Київської Русі.

Важливим досягненням українського права другої половини XVI – першої половини XVII ст. стало формування правової доктрини. У передмові до Статуту 1588 р. підканцлер Л. Сапега виклав положення доктринального характеру щодо ролі права як запоруки свободи та безпеки індивіда, вказав на важливість забезпечення справедливого правосуддя, дотримання правопорядку та принципу верховенства права над владою монарха. Особливо наголошувалося на важливості писаного права для захисту прав особи, серед яких Л. Сапега назвав право на життя, власність та “добре ім’я”. Підкреслювалося, що право функціонуватиме ефективно за умови, що буде записане ‘не обчым яким языком, але своим власным <...>’²¹. Слід звернути увагу на формулювання підканцлером мети права: ‘Кожного часу, чого нам потреба ку отпору всякое кривды, ведати можем’. Ця ремінісценція є алюзією на давню українську аксіологічну морально-етичну та світоглядну дихотомію “правда – кривда”, своєрідним містком між передовими на той час концепціями та ідеями традиційного українського етосу. Доктрина віддзеркалила високий рівень правової ідеології в суспільстві.

Ясно, що доктринальні положення Л. Сапеги могли бути сприйняті лише окремими освіченими та висококультурними особами і не стали екзистенційними орієнтирами для масової поведінки. Однак наведемо приклад, що свідчить про значний суспільний потенціал ідеї цінності правопорядку та поваги до права. У 1592 р. волинський шляхтич

²¹ Статути Великого князівства Литовського, т III, кн II: Статут Великого князівства Литовського 1588 року (Ківалов С та Музиченко П та Паньков А ред, Юридична література 2002) 336.

Б. Ліпленський був викликаний на поєдинок білоруським шляхтичем О. Річицьким, проте, незважаючи на провокуючу поведінку останнього, відмовився від участі у дуелі з огляду на те, що сеймова ухвала 1588 р. заборонила поєдинки. Тож у свідомості українського шляхтича правові приписи взяли гору над шляхетськими стереотипами²².

Висновки. Отже, так званий литовсько-польський період розвитку українського права (друга половина XIV – перша половина XVII ст.) був органічним етапом історії українського права. Упродовж цього періоду більшість українських земель перебували у складі Великого князівства Литовського та Польського королівства, а згодом, після унії цих держав, – у складі Речі Посполитої. Після Люблінської унії українські землі набули статусу коронних, але на них продовжувало поширюватися право Великого князівства Литовського.

Основу правової системи Великого князівства Литовського становили правові норми, інститути та принципи, що сформувалися і функціонували у праві Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Руська/українська правосвідомість визначала напрями та характер розвитку права упродовж другої половини XIV – першої половини XVII ст., у створенні писаного права брали участь українські юристи та державні діячі. Упродовж XV–XVI ст. литовсько-руське право розвивалося у загальноєвропейському руслі, зазнаючи впливу римського права та європейського міського права (у варіанті магдебурзького права), вбираючи сформовані в добу Ренесансу та Реформації передові гуманістичні ідеї та цінності, однак зберігаючи при цьому руську/українську основу. Право Гетьманщини, реципувавши значну частину литовсько-руських правових норм, стало наступним етапом розвитку інститутів литовсько-руського права. Тож литовсько-руське право є своєрідним містком, що забезпечив безперервність української правової традиції в умовах латентної державності. Свідченням його потенціалу як регулятора суспільних відносин є, зокрема, те, що Статут Великого князівства Литовського 1588 р. зберігав чинність на землях Правобережної України до 40-х років XIX ст.

²² Див.: Яковенко, 2002 (н 4) 104.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Mead M, *Continuities in Cultural Evolution* (2nd printing, Transactions Publishers 2012) (in English).
2. Blanutsa A, *Zemelna polityka Yahelloniv na ukrainskykh terenakh Velykoho kniazivstva Lytovskoho (1440–1572 rr.) [Land Policy of the Jagiellons in the Ukrainian Lands of the Grand Duchy of Lithuania (1440–1572)]* (Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy 2017) (in Ukrainian).
3. Chestnov I, *Postklassicheskaja teorija prava [Post-Classical Theory of Law]* (Alef-Press 2012) (in Russian).
4. Hoshko T, *Zvychai i prava: Dzherela, komentari, doslidzhennia [Custom and Rights: Sources, Comments, and Studies], t 1: Antropolohiia mist i miskoho prava na ruskykh zemliakh u XIV – pershii polovyni XVII stolittia [Anthropology of Cities and Urban Law in Rus' Lands in the XIV – First Half of the XVII Century]* (Krytyka 2019) (in Ukrainian).
5. Kovalova S, *Sudebnyk velykoho kniazia Kazymyra Yahailovycha [Code of Laws of the Grand Duke Kazimierz Jagiellończyk]* (Vyd-vo ChDU imeni Petra Mohyly 2009) (in Ukrainian).
6. Malynovskiy O, *Starodavnii derzhavnyi lad skhidnykh slov'ian ta yoho piznishi zminy. Narysy z istorii prava [Ancient State System of the Eastern Slavs and Its Later Changes. Essays on the History of Law]* (Z drukarni Vseukrainskoi Akademii Nauk 1929) (in Ukrainian).
7. Matseliukh I, *Yurydychna vidpovidalnist u tserkovnomu pravi serednovichnoi Ukrainy [Legal Liability in Church Law of Medieval Ukraine]* (TALKOM 2018) (in Ukrainian).
8. Muzychenko P, *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: navchalnyi posibnyk [History of State and Law of Ukraine: Study Guide]* (Znannia 1999) (in Ukrainian).
9. Starchenko N, *Chest, krov i rytoryka. Konflikt u shliakhetskomu seredovyshchi Volyni (druha polovyna XVI – XVII stolittia) [Honor, Blood, and Rhetoric. A Conflict among the Nobles in Volhynia (Second Half of the XVI – XVII Century)]* (Laurus 2016) (in Ukrainian).
10. Vashchuk D, *Abykhmo derzhaly ykh podla prava ykh zemly (Naseleння Kyivshchyny i Volyni i velykokniazivska vlada v XV–XVI st.) [Abykhmo Derzhali Ikh Podla Prava Ikh Zemli (Population of Kiev and Volhynia Lands and the Grand Duke Power in the XV–XVI Centuries)]* (Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy 2009) (in Ukrainian).
11. Yakovenko N, *Dzerkala identychnosti. Doslidzhennia z istorii uavlen ta idei v Ukraini XVI – pochatku XVIII stolittia [Mirrors of Identity. Studies on the History of Notions and Ideas in Ukraine of the XVI – Early XVIII Century]* (Laurus 2012) (in Ukrainian).
12. Yakovenko N, *Paralelnyi svit. Doslidzhennia z istorii uavlen ta idei v Ukraini XVI–XVII stolittia [Parallel World. Studies on the History of Notions and Ideas in Ukraine of the XVI–XVII Century]* (Krytyka 2002) (in Ukrainian).
13. Zakharchenko P, *Istoriia ukrainskoho prava: navchalnyi posibnyk [History of Ukrainian Law: Study Guide]* (Osvita Ukrainy 2019) (in Ukrainian).

Edited and translated books

14. *Akty, odnosyashiesja k istorii Zapadnoj Rossii [Acts Relating to the History of Western Russia], t 1* (Tipografija II Otdelenija Sobstvennoj E I V Kanceljarii 1846) (in Russian).
15. Berger P i Lukman T, *Social'noe konstruirovanie real'nosti. Traktat po sociologii znaniia [Social Construction of Reality. Treatise on the Sociology of Knowledge]* (Rutkevich E per s angl, Medium 1995) (in Russian).

16. *Litovskaja Metrika. Russkaja istoricheskaja biblioteka [Lithuanian Vital Records. Russian Historical Library], t XX, ch 1 (Izdanie Imperatorskoj Arheograficheskoi Komissii 1903) (in Russian).*
17. *Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho [Statutes of the Grand Duchy of Lithuania], t I: Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1529 roku [Statute of the Grand Duchy of Lithuania of 1529] (Kivalov S ta Muzychenko P ta Pankov A red, Yurydychna literatura 2002) (in Ukrainian).*
18. *Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoh [Statutes of the Grand Duchy of Lithuania], t II: Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1566 roku [Statute of the Grand Duchy of Lithuania of 1566] (Kivalov S ta Muzychenko P ta Pankov A red, Yurydychna literatura 2002) (in Ukrainian).*
19. *Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho [Statutes of the Grand Duchy of Lithuania], t III, kn II: Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1588 roku [Statute of the Grand Duchy of Lithuania of 1588] (Kivalov S ta Muzychenko P ta Pankov A red, Yurydychna literatura 2002) (in Ukrainian).*

Journal articles

20. Plechkajtis R, 'Zarozhdenie filosofskogo obrazovaniya v Velikom knjazhestve Litovskom' ['Emergence of Philosophical Education in the Grand Duchy of Lithuania'] [2004] 2(9) Topos 110 (in Russian).
21. Starchenko N, 'Zvynuvachennia druzhyn u vbyvstvi cholovikiv: zhinocha zhorstokist, cholovichi fobii chy materialnyi rozrakhunok rodychiv (Volyn ostannoii tretyni XVI st. – pershoi polovyny XVII st.)' ['Accusations of Wives of Murder of Their Husbands: Female Cruelty, Male Phobias or Pecuniary Schemes of Relatives (Volhynia of the Last Third of the XVI Century – First Half of the XVII Century)'] (2017) 13-14 Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii 81-112 (in Ukrainian).
22. Zazuliak Yu, 'Remeslo superarbitra. Shliakhetski konflikty ta poliubovni zamyrennia u Ruskomu voievodstvi pochatku XVI st.' ['Profession of Chief Arbitrator. Conflicts among the Noble and Amicable Reconciliations in Rus' Voivodeship of the Early XVI Century'] (2007) 7 Sotsium. Almanakh sotsialnoi istorii 43-57 (in Ukrainian).

Svitlana Kovalova

PLACE OF UKRAINIAN LAW IN THE LEGAL SYSTEM
OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA
AND THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH
(RZECZPOSPOLITA)

ABSTRACT. After abandoning the monopoly of the Marxist methodology and, therefore, the dictates of the positivist legal understanding, it is now possible to revise some concepts related to the history of national law. Today's interpretation of law as a complex and multi-level socio-cultural phenomenon, which should not be reduced to the statist dogma, allows speaking about the continuous duration of the existence of law in Ukrainian society – Ukrainian law, regardless of the presence/absence of own statehood in a particular period of time.

This article aims at determining the general features and peculiarities of Ukrainian law in the second half of the XIV – first half of the XVII century, and its place and role

in the establishment of the legal system of the Grand Duchy of Lithuania and the Polish-Lithuanian Commonwealth (Rzeczpospolita).

From the standpoint of post-classical approaches to understanding of law, the ontology of law is implemented in legal provisions, in individual and social legal consciousness and legal culture, and in legal relations. Therefore, some modes of existence of law do not depend on whether a society has its own statehood. Lithuanian – Rus' law applied in the Grand Duchy of Lithuania was underlain by the Rus'/Ukrainian legal tradition. The basis of the Grand Duchy of Lithuania's legal system rested upon legal provisions, institutions and principles which were formed and functioned in the law of Kyivan Rus' and the State of Galicia-Volhynia. Rus'/Ukrainian legal consciousness determined the lines and the specifics of law development in the second half of the XIV – first half of the XVII century, and Ukrainian lawyers and statesmen were involved in the creation of written law. Over the XV–XVI centuries, Lithuanian-Russian law evolved from medieval to early modern law; it developed in a pan-European way, being influenced by Roman law and European urban law (in the Magdeburg law version), absorbing the advanced humanistic ideas and values formed during the Renaissance and Reformation period but retaining the Rus'/Ukrainian basis. The impetus to the emergence of new legal institutions was given by new social, political, and cultural realities formed in the State through the efforts of the Ukrainian, Lithuanian, and Belarusian peoples; the provisions borrowed were organically intertwined with the general legal content, not only having an effect on the legal consciousness of Ukrainian society but also undergoing a certain transformation in legal relations which were unfolding in Ukrainian territory, under the influence of legal psychology of Ukrainians.

Consequently, during the second half of the XIV – first half of the XVII century, law of the Grand Duchy of Lithuania, which rested upon the Old Rus' (Ukrainian and Belarusian) legal heritage, underwent consistent evolution, and the latter affected legal consciousness, legal culture and legal relations. This law is equally the property of Ukrainians, Belarusians, and Lithuanians. Therefore, the term “Ukrainian law of the Lithuanian (Polish-Lithuanian) period” is a well-defined one in the context of the legal reality of Ukrainian lands of those times.

KEYWORDS: Ukrainian law of the Lithuanian-Polish period; Lithuanian-Rus' law; history of Ukrainian law; legal understanding; legal consciousness.